

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ГОЛОВАЧОВ ЯРОСЛАВ ВЯЧЕСЛАВОВИЧ

УДК 347.122:(347.415/416:347.764)

СУБРОГАЦІЯ У СТРАХОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
ГОЛУБЄВА Неллі Юрїївна,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільного процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України
МАЙДАНИК Роман Андрійович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри цивільного права;

кандидат юридичних наук, професор
РЕЗНІЧЕНКО Семен Васильович,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін

Захист відбудеться «___» травня 2017 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Автореферат розісланий «___» квітня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Лагутіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Страхування – одна з давніших правових та економічних категорій, що послідовно розвивалася в різних економічних формаціях і отримала найповнішу реалізацію в сучасних ринкових умовах.

Невід’ємним елементом страхової діяльності є суброгація. Завдяки їй страховик має можливість компенсувати частину своїх витрат, пов’язаних із страховою виплатою, покладаючи їх на особу, відповідальну за настання страхової події.

Суброгація є однією з важливих особливостей майнового страхування. Це заснований на законі перехід до страховика права вимоги, яке страхувальник (вигодонабувач) має до особи, відповідальної за збитки, що відшкодовані в результаті страхування. Страховик набуває право вимоги тільки за умови виплати ним страхового відшкодування в межах фактичних витрат. Збитки, не покриті виплаченим страховим відшкодуванням, можуть бути стягнуті страхувальником (вигодонабувачем) самостійно.

Про актуальність проблем правового регулювання суброгації у страхуванні свідчить збільшення кількості відповідних справ у судах. Однак вивчення цих матеріалів і аналіз правозастосовної практики показує, що відсутній однаковий підхід до визначення правової природи різних зворотних вимог страховика. На жаль, на практиці часто страхові компанії заявляють регресні вимоги у тих випадках, коли законодавцем передбачений перехід прав до страховика у порядку суброгації. Із розглянутих у процесі дослідження справ очевидно, що відповідачами у справі були не страхувальники, що відповідає суб’єктам регресних вимог у страхуванні, а інші, треті особи, які завдали шкоду застрахованому майну. Продовжуючи застарілу традицію, такі вимоги страховики йменують регресними, а не суброгаційними, що не відповідає суті правовідносин, які виникають відповідно до ст. 993 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

Таким чином, надзвичайно актуальним залишається питання відмежування випадків, коли законодавством передбачено право регресу, від випадків суброгації – переходу прав кредитора. Впорядкування правового регулювання переходу названих прав до страховика спричинило як зміну практичної сторони реалізації цих прав, так і низку теоретичних питань, пов’язаних із відображенням загального механізму зміни осіб у зобов’язанні в такому її виді як суброгація.

Сформульовані в дисертації теоретичні висновки спираються на результати досліджень таких вітчизняних та зарубіжних цивілістів, у тому числі фахівців у галузі страхового права, як: В.Ю. Абрамов, М.І. Брагинський, Д. М. Генкин, Е. Годеме, Н.Ю. Голубєва, С.В. Дедиков, О.В. Дзера, О.С. Іоффе, Т.С. Ківалова, О.О. Кот, О.О. Красавчиков, Н.С. Кузнецова, О.Г. Ломидзе, Л.А. Лунц, В.В. Луць, Р.А. Майданик, Г.К. Матвєєв, Ж. де ла Морандьєр, В.А. Мусін, І.Б. Новицкий, І. А. Покровський, Р. Сават’є, Ф.К.ф. Савіньї, О.Є. Самбір,

С.В. Сарбаш, В. І. Серебровський, Ю.Б. Фогельсон, Є.О. Харитонов, А. В. Чебунин, Б.С. Шац, Г.Ф. Шершеневич та ін.

Проте праці згаданих вище авторів стосувалися лише окремих аспектів проблеми, що є предметом дисертаційного дослідження, не охоплюючи усі її аспекти в цілому.

На сучасному етапі розвитку юридичної науки в Україні суброгації приділяється недостатня увага порівняно з іншими інститутами цивільного права. У вітчизняній науці відсутнє спеціальне комплексне дослідження теоретичних та практичних проблем правового регулювання суброгації у страхових правовідносинах. Праці за цією темою обмежуються поодинокими статтями у періодичних виданнях, які носять несистемний характер, стосуються лише невеликого кола проблем. Таким чином, актуальність теми дисертаційного обумовлюється необхідністю розвитку теорії цивільного права щодо суброгації у страхових правовідносинах, удосконалення чинного цивільного законодавства в цій сфері та практики його застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Теоретичні та практичні питання теми дисертації досліджувалися у межах виконання плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства» на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671) та у межах виконання плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Цивілістичний вимір інтеграційного розвитку України» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правове та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116 U001842).

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення правової природи суброгації та особливостей її застосування у страхових правовідносинах, а також внесення теоретично обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства в цій сфері.

Для досягнення поставленої мети у дисертації вирішувалися наступні завдання:

охарактеризувати становлення та розвиток вчення про суброгацію у давньоримському приватному праві, у країнах загального та романо-германського права;

дослідити стан доктрини щодо суброгації у цивільному праві України; відмежувати суброгацію від суміжних правових категорій;

з'ясувати співвідношення понять «суброгація» та «регрес» у страхових правовідносинах;

розглянути функції суброгації у страхових правовідносинах;
виокремити сферу застосування суброгації у страхових правовідносинах;
дослідити підстави та передумови переходу прав кредитора шляхом суброгації, підстави реалізації суброгаційної вимоги;
визначити порядок реалізації суброгаційної вимоги;
сформулювати науково обгрунтовані пропозиції щодо вдосконалення актів цивільного законодавства у сфері застосування суброгації.

Об'єктом дослідження є цивільні правовідносини, в межах яких здійснюється перехід прав кредитора-страхувальника відносно відповідальної за завдану шкоду особи до страховика в порядку суброгації.

Предметом дослідження є суброгація у страхових правовідносинах.

Методи дослідження. Методи дослідження обрані з урахуванням поставлених в роботі мети і завдань відповідно до об'єкту та предмета дослідження. Загальнонауковий діалектичний метод із системно-функціональним підходом до аналізу досліджуваних явищ дозволив розглянути суброгацію страхових вимог як елемент правової системи, що знаходиться у процесі постійного розвитку, і визначити її місце в системі цивільно-правових категорій (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1-2.3).

За допомогою формально-логічного методу досліджувалися законодавство про суброгацію у страхових правовідносинах та практика його застосування (підрозділи 2.1-2.3, 3.1-3.4). Історичний метод дозволив розглянути суброгацію у страхових правовідносинах у конкретних історичних умовах та виявити історичну послідовність розвитку інституту заміни кредитора шляхом суброгації у страхових правовідносинах (підрозділи 1.1, 1.2). Метод порівняльного аналізу застосовувався при здійсненні порівняльно-правового аналізу регулювання інституту суброгації у страхових правовідносинах за законодавством України та законодавствами окремих зарубіжних країн (підрозділи 1.2, 2.1), а також при відмежуванні суброгації від суміжних правових категорій (підрозділи 2.2, 2.3).

Нормативною основою дисертації є Конституція України, акти цивільного законодавства України, а також акти цивільного законодавства окремих зарубіжних країн (США, Великобританії, Франції, Німеччини).

Емпіричною базою дослідження є матеріали практики судів України (рішення районних судів (2013 р.) та Апеляційного суду м. Києва (2013 р.), Апеляційного суду Київської області (2014 р.), рішення районних судів м. Одеси (2009 р.), ухвали Вишого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ (2013 р.) та постанови Верховного Суду України (2012, 2015, 2016 рр.)).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем правового регулювання суброгації у страхових правовідносинах.

Наукова новизна дисертаційного дослідження конкретизується у таких науково-теоретичних положеннях, висновках та пропозиціях:

уперше:

виокремлено види суброгації залежно від її правової природи: 1) в якості переходу прав кредитора (у цивільному праві); 2) в якості переходу прав на застраховане майно (у морському праві); 3) в якості здійснення однією державою чи уповноваженим органом прав інвестора (якщо вони здійснили платіж інвесторові на основі гарантії) на території іншої держави (у міжнародному інвестиційному праві). Досліджено їх суттєві відмінності (за суб'єктом, предметом, змістом тощо);

розмежовано та досліджено підстави переходу прав кредитора-страховика шляхом суброгації (виконання власного зобов'язання первісному кредиторові) та підстави реалізації суброгаційної вимоги (школа має бути заподіяна протиправними діями осіб, що тягнуть цивільно-правову, кримінальну або адміністративну відповідальність);

виділено передумови суброгації у страхових правовідносинах, а саме: 1) укладання договору страхування, в якому не передбачена заборона суброгації; 2) вказівка в законі про перехід прав кредитора до іншої особи;

проаналізовано застосування норм про перехід прав кредитора (ст.ст. 513-519 ЦК України) до суброгації та обґрунтовано, що ст.ст. 514, 516, 517, 518 ЦК України мають обов'язково застосовуватися при переході прав шляхом суброгації, а інші статті не можуть застосовуватися, оскільки не відповідають суті суброгації;

запропоновано закріпити у статті 993 ЦК України перелік наслідків невиконання страхувальником (вигодонабувачем) своїх обов'язків із забезпечення можливості реалізації страховиком прав за суброгацією;

доведено, що порядок обчислення розміру права вимоги (суброгаційної вимоги) до відповідальної за настання страхового випадку особи має відповідати наступним вимогам: 1) розмір страхового відшкодування має визначатися за правилами, встановленими у договорі страхування; 2) страховик може вимагати з відповідальної особи суму, яку він оплатив за договором страхування, а також інші фактичні витрати, якщо вони належним чином обґрунтовані; 3) страховик не вправі вимагати від заподіювача шкоди суму, яку він виплатив страхувальнику з порушенням умов договору страхування; 4) виплата відповідальною особою фактичних витрат страховика погашає право вимоги страховика (шкода, яка виходить за межі сплаченого страховиком відшкодування, може бути стягнена страхувальником (вигодонабувачем) самостійно); 5) упущена вигода в порядку суброгації не відшкодовується;

вдосконалено:

теоретичне визначення у цивільному праві поняття «суброгація» як передбачений законом перехід прав кредитора до третьої особи (суброганта) в результаті виконання зобов'язання боржника третьою особою на користь кредитора (суброгата) в рамках існуючих зобов'язальних правовідносин внаслідок здійсненого платежу;

тезу про те, що суброгацію варто відрізнити від заміни кредитора в зобов'язанні відповідно до договору (цесія, факторинг), оскільки на відміну від договірних форм заміни кредитора правова підстава суброгації не в договорі, а в законі, крім того, при суброгації третя особа виконує зобов'язання (найчастіше у формі платежу), у силу чого займає місце первісного кредитора, а при цесії зміна кредитора відбувається без виконання зобов'язання;

перелік відмінностей між регресом та суброгацією у страхових правовідносинах та виокремлено наступні відмінності: 1) регрес виникає як нове зобов'язання, а для суброгації використана форма передачі права вимоги, що існувала у кредитора за основним зобов'язанням (сингулярне правонаступництво); 2) регрес підпорядковується загальним нормам цивільного права, а при суброгації право вимоги, що перейшло до страховика, здійснюється ним з дотриманням правил, які регулюють відносини між страхувальником і особою, відповідальною за заподіяння шкоди; 3) відрізняється порядок обчислення строків позовної давності; 4) регрес у страхуванні виникає відносно вузького кола осіб, у той час як суброгація застосовується щодо будь-якої особи, відповідальної за настання страхового випадку; 5) закон покладає на кредитора, що передає право вимоги в порядку суброгації, додаткові обов'язки – передати страховикові всі документи та повідомити йому всі відомості, необхідні для здійснення страховиком права вимоги, що перейшло до нього; 6) страховик може бути звільнений від виплати страхового відшкодування та набуває право на повернення зайво виплаченої суми відшкодування, а при регресі даних виключень законодавцем не передбачено; 7) право на суброгацію надано особливою нормою закону, і при цьому не потрібно спеціального (окремого) оформлення передачі цього права страхувальником (вигодонабувачем) страховикові; 8) у страхуванні право регресу виникає до страхувальника, а суброгація застосовується до третьої особи, що винна у настанні страхової події;

набуло подальшого розвитку:

теза про те, що при суброгації страховик одержує не право на відшкодування своїх збитків, а право вимоги, яку страхувальник (вигодонабувач) має до особи, відповідальної за збитки, відшкодовані в результаті страхування;

висновок про те, що із формулювання у ст. 993 ЦК України «переходить право вимоги» очевидно, що цей перехід є не цесією, а самостійним інститутом заміни боржника у зобов'язанні, при цьому право вимоги переходить не за правочином (як при цесії), а в силу прямої вказівки закону;

теза про те, що строк позовної давності за суброгаційними вимогами повинен обчислюватися не з моменту виплати страхового відшкодування, а з моменту страхового випадку, оскільки зміна кредитора в зобов'язанні в порядку суброгації відбувається в момент виплати страхового відшкодування, але самі правовідносини між страхувальником і фактичним заподіювачем шкоди – особою, відповідальною за збитки, заподіяні страхувальникові,

виникають у момент заподіяння шкоди – події, що одночасно є й страховою подією.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення дисертаційного дослідження, сформульовані у ньому висновки та пропозиції можуть бути використані у:

сфері правотворчості – для удосконалення актів цивільного законодавства в частині застосування суброгації у страхових правовідносинах;

науково-дослідній сфері – для подальших наукових досліджень застосування суброгації у страхових правовідносинах;

правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування норм чинного законодавства, що регулюють перехід прав кредитора шляхом суброгації;

навчальному процесі – при викладанні нормативного курсу «Цивільне право України», спеціальних курсів «Договірне право», «Зобов'язання відшкодування шкоди», при підготовці підручників, навчальних посібників, практикумів, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін;

правовиховній сфері – для підвищення рівня правової культури населення, формування фахової правосвідомості студентів вищих юридичних навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію підготовлено та обговорено на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Теоретичні висновки, сформульовані в дисертації, доповідалися та обговорювалися на: Міжнародній науковій конференції «Римське право і сучасність» (28 травня 2011 р., м. Одеса); Науково-практичному круглому столі «Цивільно-правова відповідальність: теорія і практика застосування» (7 жовтня 2013 р., м. Одеса); Міжнародній науковій конференції «Римське право і сучасність» (6 червня 2014 р., м. Одеса); Міжнародному круглому столі «Розвиток системи приватного права України та Польщі» (15 жовтня 2016 р., м. Одеса).

Публікації. Основні теоретичні і практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені в 11 наукових публікаціях, у тому числі 6 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 науковій статті, опублікованій у зарубіжному періодичному виданні, а також у 4 тезах доповідей на наукових конференціях, засіданнях круглих столів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, які включають 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (184 найменування). Загальний обсяг дисертації становить 210 сторінок, із них основний текст – 192 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність дисертаційного дослідження, висвітлюються ступінь вивчення теми, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження,

характеризуються методи дослідження, нормативне та емпіричне підґрунтя дисертаційної роботи, розкриваються наукова новизна, практичне значення одержаних результатів, зазначається про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ «Історія розвитку вчення про суброгацію» складається з двох підрозділів та присвячений аналізу основних етапів розвитку наукової думки та законодавства про перехід прав кредитора шляхом суброгації.

У підрозділі 1.1. «Суброгація у давньоримському приватному праві» зазначено, що для вірного розуміння вчення про суброгацію у сучасному цивільному праві мають бути досліджені витоки цієї категорії.

Встановлено, що давньоримське зобов'язання мало суворо особистий характер, стосувалось тільки його первісних сторін. Визнавався можливим тільки перехід права вимоги кредитора або обов'язку боржника у зв'язку з їх смертю на спадкоємців. Такий перехід став підґрунтям для визнання можливості переходу прав кредитора від однієї особи до іншої. У зв'язку з чим була допущена договірна заміна кредитора у зобов'язанні – цесія, а також переведення боргу.

Зроблено висновок, що джерела римського приватного права передбачають лише договірну заміну кредитора у зобов'язанні – цесію, їй присвячені більшість згадувань про заміну осіб у зобов'язанні у давньоримському праві. Власне суброгація у джерелах не згадується, але механізм, схожий на суброгацію, тобто законний «автоматичний» перехід прав кредитора до іншої особи, існував у залоговому праві.

У підрозділі 1.2. «Розвиток доктрини про суброгацію у країнах загального та романо-германського права» встановлено, що розробку доктрини суброгації частіше пов'язують із правом Великобританії. На сьогодні в англійському страховому праві ідея суброгації полягає в наступному: після виплати страхової суми страховик отримує право страхувальника на застрахований інтерес тією мірою, в якій він забезпечив компенсацію страхувальникові. Суброгація не дозволить страхувальнику збагатитися двічі: спочатку за рахунок страхової компанії, а потім за рахунок особи, відповідальної за збитки.

Встановлено, що у Цивільному кодексі Франції суброгація поділена на два види: суброгація за угодою з кредитором та суброгація за угодою з боржником. Зроблено висновок, що таке розуміння відрізняється від сучасної суброгації, яка має підставою не договір, а тільки закон. Договором може бути передбачена суброгація, але така умова значення не має, оскільки вона просто дублює вимогу закону.

Багато в чому наукова думка про природу суброгації у сучасній цивілістиці склалась під впливом французької класичної цивілістики, основні положення якої викладені в працях Е. Годеме, Ж. де ла Морандьєра, Р. Саватьє.

Законодавству Російської імперії поняття суброгації не було відомо (крім випадку переходу прав займодавця при сплаті поручителем боргу за правом Полтавської і Чернігівської губерній), а в страхових правовідносинах для

покриття збитків страховика за рахунок винної особи застосовувався судовою практикою в дуже в обмеженому вигляді інститут регресу. Законодавство Російської імперії не містило норми про зворотні вимоги страховика.

Суброгація не була відома українському законодавству радянського періоду, замість неї в аналогічних випадках застосовувався механізм регресу.

Другий розділ «Загальна характеристика переходу прав кредитора шляхом суброгації у страхових правовідносинах» складається з трьох підрозділів та присвячений визначенню поняття суброгації у цивільному праві України, встановленню співвідношення понять «суброгація», «цесія» та інших суміжних категорій, а також співвідношення понять «суброгація» та «регрес» у страхових правовідносинах.

У *підрозділі 2.1. «Поняття суброгації у цивільному праві України»* проаналізовано формулювання «переходить право вимоги» у ст. 993 ЦК України з точки зору правової природи такого переходу та доведено її суброгаційну природу. Право вимоги страховикові переходить не за правочином (цесія), а в силу прямої вказівки закону. Доведено, що суброгація є одним з окремих випадків недоговірної заміни кредитора в зобов'язанні та запропоноване теоретичне визначення поняття «суброгація» у цивільному праві як передбачений законом перехід прав кредитора до третьої особи (суброганта) в результаті виконання зобов'язання боржника третьою особою на користь кредитора (суброганта) в рамках існуючих зобов'язальних правовідносин внаслідок здійсненого платежу і, як правило, в межах здійсненого платежу.

Обґрунтовано, що при суброгації йдеться про перехід права вимоги, а для того, щоб це право могло перейти, воно повинне існувати. Суброгація має місце, коли страховик здійснив страхову виплату з метою компенсації заподіяних збитків, а якщо немає збитків – незрозуміло чому продовжує існувати саме зобов'язання. Доведено, що при суброгації виконання зобов'язання боржника третьою особою не слід дорівнювати до належного виконання зобов'язання боржником. Виконання третьою особою в цьому випадку не буде юридичним фактом, що тягне припинення зобов'язання, а є правозмінюючим юридичним фактом, що тягне зміну суб'єктного складу зобов'язання.

У підрозділі проаналізовані випадки переходу прав кредитора іншій особі шляхом суброгації за цивільним законодавством України та виокремлено її наступні види: 1) суброгація прав кредитора до третьої особи за ч. 3 ст. 528 ЦК України; 2) суброгація прав кредитора до поручителя за ч. 2 ст. 556 ЦК України; 3) суброгація прав кредитора до страховика за ст. 993 ЦК України; 4) інші випадки, встановлені законом (наприклад, відповідно до ст. 29 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», Фонд набуває право кредитора банку на загальну суму, що підлягає відшкодуванню вкладникам такого банку на день початку процедури його ліквідації щодо учасника (тимчасового учасника) та в інших зазначених у цьому законі випадках).

У всіх вищезазначених випадках законодавець прямо не називає відповідний перехід прав кредитора суброгацією, але цей термін широко

застосовується в літературі (запозичений з термінології цивільного права інших країн) та прийнятий судовою практикою України з 2011 року.

Запропоновано у ст. 993 ЦК України та ст. 27 Закону України «Про страхування», в яких йдеться про перехід прав страхувальника до страховика, застосовувати термін «суброгація».

У підрозділі 2.2. «Співвідношення суброгації із суміжними категоріями» зроблено висновок, що хоча суброгація є різновидом переходу прав кредитора у цивільному праві, але це не повинно призводити до змішування понять «суброгація» і «цесія», так як остання також є інститутом переходу прав кредитора.

Дослідження суброгації в розумінні сучасного цивільного права дозволяє виділити такі відмінності суброгації від договірної відступлення права вимоги: 1) суброгація здійснюється незалежно від волі первісного кредитора, а цесія, навпаки, передбачає необхідність волевиявлення первісного кредитора на відступлення належної йому вимоги; 2) при суброгації третя особа набуває право вимоги лише в тому обсязі, в якому вона виконала зобов'язання перед первісним кредитором, а цесіонарій набуває вимогу, як правило, у повному обсязі; при цесії не має значення ціна, за яку була придбана вимога, а при суброгації новий кредитор має право тільки на те, що сам сплатив; 3) при суброгації первісний кредитор не відповідає за дійсність вимоги, що перейшла до третьої особи, а при цесії цедент несе відповідальність за недійсність переданого цесіонарію права вимоги; 4) ЦК України як загальне правило закріплює можливість відступлення вимоги, водночас суброгація, як виняток із загального правила про припинення зобов'язання належним виконанням, допускається лише у виняткових випадках, передбачених законом; 5) має відмінність характер інтересів особи, яка вступає в зобов'язання: при цесії цесіонарій прагне набути вимогу, що належить цеденту, а при суброгації – вивести боржника із зобов'язальних правовідносин з первісним кредитором.

Тобто при суброгації третя особа виконує зобов'язання (найчастіше у формі платежу), в силу чого займає місце первісного кредитора; при цесії ж зміна кредиторів відбувається без виконання зобов'язання. Таким чином, при суброгації відбуваються: платіж кредитором та передача прав кредитора особі, яка зробила платіж; при цесії ж має місце тільки останнє.

Встановлено, що відмінність переадресування виконання від суброгації полягає у наступному: при переадресуванні активним суб'єктом залишається кредитор, а при суброгації первісний кредитор усувається новим кредитором.

З огляду на те, що суброгація відбувається в межах існуючого зобов'язання, відмінність договорів на користь третьої особи полягає в тому, що в таких договорах права між кредитором і вигодонабувачем розподіляються (а не переходять) на стадії формування договірної зобов'язання, а головне – вигодонабувач не займає місце кредитора у зобов'язанні.

У підрозділі доведено існування трьох істотних відмінностей новації від суброгації: по-перше, новація характеризується заміною одного зобов'язання іншим, тобто новація є способом припинення зобов'язання, а суброгація –

способом переходу прав кредитора; по-друге, суб'єктний склад зобов'язання, яке зазнало новації, збігається із суб'єктним складом первісного зобов'язання; по-третє, підставою новації є правочин, а суброгації – закон.

У підрозділі 2.3. «Співвідношення понять «суброгація» та «регрес» у страхових правовідносинах» зроблено висновок, що з практичної точки зору найбільшу цінність представляє дослідження співвідношення між суброгацією і регресом, що дозволяє розмежувати сфери застосування зазначених інститутів цивільного права.

Аналіз ситуації, що склалася у дослідженні суброгації у страхових правовідносинах, дозволив дійти висновку, що часто фахівці зі страхування право вимоги страховика до особи, відповідальної за заподіяння збитків страхувальникові або вигодонабувачу, називають регресом. Так само у практиці місцевих та апеляційних судів зазвичай розглядають таке право як регресне, у зв'язку з чим виносяться помилкові судові рішення, не дивлячись на положення Аналізу судової практики розгляду цивільних справ, що виникають з договорів страхування від 19.07.2011 року, який здійснив Верховний Суд України. Підкреслено, що у спеціальній літературі зі страхування, судовій практиці ведеться дискусія щодо природи схожих правових інститутів. Обидва ці інститути є різновидом права зворотної вимоги. І у випадку регресу, і у випадку суброгації вже виплачені кошти повинні бути повернуті особі, яка їх виплатила, у межах обсягу виплати. Крім того, передумовою їх виникнення є вказівка норми закону. У підрозділі виокремлено та проаналізовано істотні відмінності між суброгацією та регресом.

Незважаючи на те, що інститут суброгації у страхових правовідносинах замінив собою інститут регресу, іноді виникає необхідність використання останнього, тому що в деяких випадках застосування суброгації неможливе. Наприклад, при страхуванні відповідальності страхова компанія не може замінити в зобов'язанні вигодонабувача з метою реалізації права вимоги до сторони, винної в завданні шкоди, тому що цією стороною є сам страхувальник. Тому в цьому випадку використовується інститут регресу.

Третій розділ «Особливості застосування механізму суброгації у страхових правовідносинах» складається з чотирьох підрозділів та присвячений дослідженню функцій, випадків застосування суброгації у страхових правовідносинах, підстав переходу прав кредитора шляхом суброгації та підстав і порядку реалізації суброгаційної вимоги.

У підрозділі 3.1. «Функції суброгації у страхових правовідносинах» встановлено, що суброгація у страхових правовідносинах виконує наступні функції: 1) забезпечувальну (гарантує повернення виплачених сум страховикові від осіб, відповідальних за збитки страхувальника в результаті заподіяння шкоди, відшкодованих страховиком); 2) відновну (відновлюються страхові фонди страховика, суброгація виступає як спосіб зниження збитковості діяльності страховика); 3) виховальну (шкода, заподіяна правопорушенням, ким би вона не була відшкодована потерпілому, повинна в остаточному підсумку відбитися на майновій сфері правопорушника; реалізація суброгації

обтяжує майнову сферу заподіювача шкоди – «майнове виховання», що сприяє реалізації принципу невідворотності відповідальності у цивільному праві); 4) «стримування страхувальника» від безпідставного збагачення шляхом отримання відшкодування і від страховика, й від відповідальної особи.

У *підрозділі 3.2. «Сфера застосування суброгації у страхових правовідносинах»* доведено, що можливість суброгації законодавцем передбачена тільки для договорів майнового страхування. Цей висновок підтверджується змістом ст. 993 ЦК України та тим, що при суброгації відбувається зміна особи в зобов'язанні. Відповідно до ст. 515 ЦК України заміна кредитора не допускається у зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора. Так, вимагати в якості кредитора відновлення здоров'я має право тільки та фізична особа, здоров'ю якої заподіяна шкода. Передати таке право вимоги іншій особі неможливо.

Зроблено висновок, що суброгація до страхування відповідальності не застосовується. По-перше, на це вказує зміст ст. 993 ЦК України, відповідно до якої «до страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування ... переходить право вимоги...». Визначення предмету договору майнового страхування міститься в ст. 980 ЦК України. Буквальне та формально-логічне тлумачення змісту ст. 980 ЦК України дає підстави для висновку про те, що страхування відповідальності не є різновидом майнового страхування.

Крім того, на відміну від інших видів страхування, які укладаються на користь страхувальника, договір страхування відповідальності укладається в інтересах іншої особи. Інтерес страхувальника полягає в тому, що не він буде відшкодовувати шкоду, яка буде ним завдана. Він не отримує нічого за договором для себе, але при настанні страхового випадку не понесе втрат зі своєї майнової сфери, отримає «економію» своїх коштів. Власне для цього він і страхує свою відповідальність. Тому, на нього як на заподіювача шкоди не може лягати тягар відшкодування шкоди, адже саме для перенесення цього обов'язку на страховика він і укладав договір зі страховиком.

Проаналізовано відмінності суброгації у страхових правовідносинах від суброгації в морському страхуванні. Згідно зі ст. 269 КТМ України у результаті суброгації до страховика за його згодою переходять не зобов'язальні права, а майнові, тобто здійснюється заміщення управомоченої особи в абсолютному правовідношенні – речовому, а не у зобов'язальному правовідношенні.

У *підрозділі 3.3. «Підстави та передумови переходу прав кредитора шляхом суброгації. Підстави реалізації суброгаційної вимоги»* зроблено висновок про те, що зміна кредитора в зобов'язанні в порядку суброгації відбувається в момент виплати страхового відшкодування. До задоволення майнових вимог первинного кредитора – страхувальника (вигодонабувача) до нового кредитора (страховика) не переходять права вимоги до особи, відповідальної за збитки. Ці права належать первинному кредиторові до моменту задоволення його вимог страховиком.

Доведено, що варто розрізняти підстави переходу прав кредитора шляхом суброгації та підстави реалізації суброгаційної вимоги. Звернено увагу на той факт, що єдиною підставою суброгації прав кредитора є виконання власного зобов'язання первісному кредиторіві. Адже страховик не може не виплатити страхове відшкодування страхувальникові – він має виконати своє зобов'язання перед останнім у разі настання страхового випадку.

Встановлено, що здійснення суброгації, обумовлене платежем третьої особи (суброгата), є одночасно задоволенням вимог кредитора та переходом прав кредитора за зобов'язанням боржника до страховика. Але такий платіж не є виконанням зобов'язання за боржника, оскільки здійснюється у власному інтересі страховика і є виконанням власного зобов'язання тому ж кредиторіві.

Однак, виплата страхового відшкодування не завжди повністю відшкодовує заподіяні страхувальникові (вигодонабувачу) збитки (у договорі передбачена безумовна франшиза та ін.). Якщо страхове відшкодування лише частково погасить заподіяні потерпілому збитки, то до заподіювача збитків існуватимуть одночасно два права вимоги. Перша вимога – страховика, у разі виплати потерпілому страхового відшкодування, друга – потерпілого у розмірі тієї частини заподіяної шкоди, яка не була покрита страховим відшкодуванням.

Зроблено висновок, що для переходу прав кредитора шляхом суброгації необхідно, щоб у наявності були передумови суброгації. В якості таких виділені наступні: 1) укладання договору страхування, в якому не передбачена заборона суброгації; 2) вказівка в законі про можливість суброгації.

У підрозділі доведено, що суброгація витікає безпосередньо із закону і не вимагає підтвердження договором страхування, який виступає лише передумовою суброгації, оскільки за відсутності договору страхування, звісно, і мова не може йти про право страховика вступити у зобов'язання між іншими особами. Одна з цих осіб обов'язково має бути контрагентом страховика та набути статус страхувальника. Неможливий перехід прав вимог у порядку суброгації до третіх осіб, які не є страховиками.

Щодо підстав реалізації суброгаційної вимоги доведено, що суброгація відбувається, якщо шкоду заподіяно протиправними діями осіб, що тягнуть цивільно-правову, кримінальну або адміністративну відповідальність. Таким чином, страхувальник зможе реалізувати право вимоги до особи, відповідальної за збитки, у двох випадках (за наявності договору майнового страхування): 1) на підставі договору, укладеного між страхувальником (вигодонабувачем) і його контрагентом, за умовами якого на останнього може бути покладена відповідальність за заподіяну шкоду у зв'язку з неналежним виконанням своїх зобов'язань за договором (завдана договірна шкода); 2) на загальних підставах відшкодування шкоди, коли у особи, яка завдала шкоду, виникає зобов'язання з відшкодування цієї шкоди страхувальникові відповідно до гл. 82 ЦК України (завдана недоговірна шкода та виникає зобов'язання відшкодування шкоди).

У підрозділі 3.4. *«Порядок реалізації суброгаційної вимоги»* встановлено, що особливістю переходу прав за деліктними зобов'язаннями

є те, що у страхувальника (вигодонабувача) право вимоги до особи, відповідальної за заподіяння шкоди, виникає тільки з моменту настання страхового випадку, у той час як у договірних зобов'язаннях право вимоги до контрагента страхувальника, яке виникає з договору, існує до настання страхового випадку. Ця обставина впливає на процедуру передачі страхувальником (вигодонабувачем) страховикові документів, доказів і відомостей, необхідних останньому для реалізації права вимоги, яке перейшло до нього. У тих випадках, коли право вимоги виникає з договірних зобов'язань, у страхувальника (вигодонабувача) і в страховика є можливість заздалегідь визначити та передбачити перелік заходів, яких необхідно вжити для реалізації останнім прав за суброгацією. При деліктних зобов'язаннях такої можливості в учасників договору страхування немає.

Зроблено висновок, що для реалізації суброгаційної вимоги у договірних зобов'язаннях у страхувальника (вигодонабувача) має бути в наявності реальне право вимоги до свого контрагента, засноване на договорі або законі.

Зазначено, що страховик повинен дотримуватися вимог нормативно-правових актів, які поширюються на ті правовідносини, що пов'язують страхувальника і особу, відповідальну за збитки. Це стосується дотримання як матеріальних, так і процесуальних норм, що містяться в цих актах.

Відзначено, що строк позовної давності за суброгаційними вимогами повинен обчислюватися з моменту страхового випадку, а не з моменту виплати страхового відшкодування (в цей момент відбувається перехід прав кредитора, який не впливає на обчислення строку позовної давності). Підкреслено, що страхові компанії часто застосовують регрес у своїх позовах до винних осіб саме для продовження строку позовної давності, який є більшим при виникненні регресного зобов'язання. Для запобігання такої ситуації суди мають суворо дотримуватися вимог закону та відмовляти у подібних позовах. Тим більше, що якщо буде сформована вірна судова практика, то страхові компанії не будуть зволікати з виплатою відшкодування страхувальникам за надуманими причинами, оскільки тим самим будуть скорочувати для себе можливість звернутися до осіб, винуватих у настанні страхових випадків, за відшкодуванням своїх витрат.

Проаналізовано особливості застосування норм про перехід прав кредитора (ст. ст. 513-519 ЦК України) для переходу прав кредитора шляхом суброгації.

Акцентовано увагу на тому, що оскільки звернення страховика з вимогою про відшкодування збитків можливе лише до особи, відповідальної за їх заподіяння, необхідно встановити відповідальність такої особи. У випадку виникнення недоговірної шкоди мають бути наявними всі умови, вказані у ст. 1166 ЦК України.

Доведено, що порядок обчислення розміру права вимоги (суброгаційної вимоги) до відповідальної за настання страхового випадку особи має відповідати наступним вимогам. По-перше, розмір страхового відшкодування має визначатися за правилами, встановленими у договорі страхування. По-

друге, страховик може вимагати з відповідальної особи суму, яку він сплатив за договором страхування, а також інші фактичні витрати, якщо вони належним чином обґрунтовані. Зазвичай у літературі стверджується, що страховик не може вимагати з відповідальної особи більше, ніж він оплатив за договором страхування. Відповідно до ст. 993 ЦК України «до страховика... у межах фактичних витрат переходить право вимоги...». Часто таке формулювання ст. 993 ЦК України трактується тільки як право вимоги в межах сплаченої суми страхувальників.

На практиці страхові компанії зазвичай вимагають від винуватців у настанні страхового випадку відшкодування також інших витрат: оплата послуг евакуатора і експерта, поштові витрати з оповіщення боржника про її призначення тощо. Щодо витрат на експертизу, Верховний Суд України робить висновок, що у порядку суброгації страховик не має права вимагати відшкодування вартості експертизи у зв'язку з тим, що такі витрати страховика не є страховим відшкодуванням, а спрямовані на визначення розміру збитків. Ці витрати належать до звичайної господарської діяльності страховика і не підлягають стягненню з особи, яка відповідальна за заподіяну шкоду.

Проте, до поняття збитків за ст. 22 ЦК України включаються, в тому числі, й витрати особи, пов'язані з відновленням порушеного права. Страховик, замінивши у правовідносинах відшкодування шкоди страхувальника, має всі права, що належали останньому, в тому числі й право вимоги компенсації фактичних витрат, понесених у зв'язку з реалізацією права на відшкодування шкоди від винної особи. Тим більше, що відповідно до ст. 993 ЦК України «до страховика... у межах фактичних витрат переходить право вимоги...», а не в межах виплаченого відшкодування страхувальників. Таким чином, право вимоги має переходити до страховика не в межах виплаченої суми страхового відшкодування, а в межах фактичних витрат.

По-третє, страховик не вправі вимагати від заподіювача шкоди суму, яку він виплатив страхувальнику за порушення умов договору страхування (наприклад, неустойка, яка виплачена страховиком через несвочасне виконання ним власного зобов'язання перед страхувальником, не може бути стягнена в порядку суброгації).

По-четверте, виплата відповідальною особою фактичних витрат страховика погашає право вимоги страховика (шкода, що виходить за межі сплаченого страховиком відшкодування, може бути стягнена страхувальником (вигодонабувачем) самостійно).

По-п'яте, не може до суброгаційних вимог включатися упушена вигода, яка не відшкодовувалась страховиком страхувальникові за договором страхування (крім випадку, якщо упушена вигода окремо застрахована договором), адже відповідно до ст. 988 ЦК України страхова виплата за договором майнового страхування не може перевищувати розміру реальних збитків, при цьому інші збитки вважаються застрахованими, якщо це прямо встановлено договором.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** за результатами здійсненого дослідження викладені найбільш важливі наукові та практичні результати, отримані в дисертації, наведено узагальнення і запропоновано нові вирішення низки теоретичних цивільно-правових проблем заміни кредитора в порядку суброгації, їх цивільно-правового регулювання, пропозиції і рекомендації, спрямовані на вдосконалення цивільного законодавства та практики його застосування, основними з яких є такі:

1. Встановлено, що джерела римського приватного права передбачали лише договірну заміну кредитора у зобов'язанні. Механізм, схожий на суброгацію, тобто законний «автоматичний» перехід прав кредитора до іншої особи, існував у залоговому праві.

2. В англійському страховому праві ідея суброгації виражається наступною тезою: після виплати страхової суми страховик отримує право страховальника на застрахований інтерес тією мірою, якою він забезпечив компенсацію страхувальникові. У Цивільному кодексі Франції суброгація поділена на два види: суброгація за угодою з кредитором та суброгація за угодою з боржником. Законодавству Російської імперії поняття суброгації не було відомо, а в страхових правовідносинах для покриття збитків страховика за рахунок винної особи застосовувався у судовій практиці в обмеженому вигляді інститут регресу. Аналіз правового регулювання суброгації в українському праві радянського періоду дає підстави для висновку, що суброгація не була відома законодавству, замість неї в аналогічних випадках застосовувався механізм регресу.

4. Суброгація – це передбачений законом перехід прав кредитора до третьої особи (суброганта) в результаті виконання зобов'язання боржника третьою особою на користь кредитора (суброгата) в рамках існуючих зобов'язальних правовідносин внаслідок і, як правило, в межах здійсненого платежу.

5. Аналіз чинного законодавства дає підстави для виокремлення наступних видів суброгації: по-перше, в якості переходу прав кредитора: суброгація прав кредитора до третьої особи (ч. 3 ст. 528 ЦК України); суброгація прав кредитора до поручителя (ч. 2 ст. 556 ЦК України); суброгація прав кредитора до страховика (ст. 993 ЦК України); інші випадки, встановлені законом; по-друге, в якості переходу прав на застраховане майно в морському страхуванні; по-третє, в якості здійснення однією державою або уповноваженим органом прав інвестора, якщо вони здійснили платіж інвесторові на основі гарантії від некомерційних ризиків у зв'язку з його капіталовкладенням на території іншої держави – в міжнародному праві.

6. В національній юридичній практиці тривалий час змішувалися поняття регресу і суброгації у страхових правовідносинах. Враховуючи наявність істотних відмінностей між суброгацією і регресом, необхідно закріпити на законодавчому рівні чіткий механізм їхньої дії.

7. При суброгації страховик одержує не право на відшкодування своїх збитків, а право вимоги, яке страхувальник (вигодонабувач) має до особи, відповідальної за збитки, відшкодовані в результаті страхування. Отже, страховик одержує право на заміщення (заміну) страхувальника (вигодонабувача) у його вимогах до третьої особи (фактичного заподіювача шкоди), що характеризує суброгацію як вид зміни осіб у зобов'язанні за допомогою переходу прав кредитора до іншої особи на підставі закону.

8. Суброгація виконує у страхових правовідносинах 4 наступні функції: забезпечувальну; відновну; виховальну; «стримування страхувальника» від безпідставного збагачення.

9. Можливість суброгації законодавцем передбачена тільки для договорів майнового страхування. Суброгація не застосовується в особистому страхуванні та у страхуванні відповідальності.

10. Зміна кредитора в зобов'язанні в порядку суброгації відбувається в момент виплати страхового відшкодування.

11. Для переходу прав кредитора шляхом суброгації необхідно, щоб у наявності були передумови суброгації: 1) укладання договору страхування, в якому не передбачена заборона суброгації; 2) вказівка в законі про можливість суброгації.

12. Аналіз змісту норм про перехід прав кредитора (ст. ст. 513-519 ЦК України) дозволяють дійти висновку, що ст. ст. 514, 516, 517, 518 ЦК України мають обов'язково застосовуватися при переході прав шляхом суброгації. Стаття 513 ЦК України стосується тільки цесії, оскільки вона відбувається на підставі правочину, а суброгація відбувається на підставі закону. Стаття 515 ЦК України передбачає, що заміна кредитора не допускається в «особистих» зобов'язаннях, але суброгація взагалі застосовується лише при майновому страхуванні. Стаття 519 ЦК України, хоч і передбачає правила переходу прав кредитора, але до суброгації не застосовується (важко уявити ситуацію, в якій страхувальник-первісний кредитор поручився би за боржника перед новим кредитором-страховиком).

13. Доцільно закріпити у ст. 993 ЦК України перелік наслідків невиконання страхувальником (вигодонабувачем) своїх обов'язків із забезпечення можливості реалізації страховиком прав за суброгацією. У зв'язку з цим запропоновано доповнити ст. 993 ЦК України частиною другою наступного змісту: «Якщо здійснення права вимоги до особи, відповідальної за збитки, відшкодовані страховиком, стало неможливим з вини страхувальника (вигодонабувача), страховик звільняється від виплати страхового відшкодування повністю або у відповідній частині та вправі вимагати повернення зайво виплаченої суми відшкодування».

14. При встановленні складу та обчисленні розміру суброгаційної вимоги необхідно враховувати наступне: 1) розмір страхового відшкодування має визначатися за правилами, встановленими у договорі страхування; 2) страховик може вимагати з відповідальної особи суму, яку він сплатив за договором страхування, а також інші фактичні витрати, якщо вони належним

чином обґрунтовані; 3) страховик не вправі вимагати від заподіювача шкоди суму, яку він виплатив страхувальнику за порушення умов договору страхування; 4) виплата відповідальною особою фактичних витрат страховика погашає право вимоги страховика; 5) упущена вигода в порядку суброгації не відшкодовується.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Головачов Я.В. Цілі застосування суброгації у страхових правовідносинах / Я.В. Головачов // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 59. – С. 523-528.
2. Головачов Я.В. Узагальнення практики розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів / Я.В. Головачов // Судова апеляція. – 2011. – № 1. – С. 144-160.
3. Головачов Я. Основания перехода прав кредитора путем суброгации и основания реализации суброгационного требования / Я. Головачов // Закон и жизнь : Международный научно-практический правовой журнал. – 2014. – № 1. – С. 46-49.
4. Головачов Я.В. Порядок реалізації суброгаційної вимоги страховика / Я.В. Головачов // Митна справа. – 2014. – Спеціальний випуск. – С. 264-269.
5. Головачов Я.В. Сфера застосування суброгації у цивільному праві України / Я.В. Головачов // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 7. – С. 75-77 // http://pap.in.ua/7_2014/21.pdf
6. Головачов Я.В. Особливості застосування до суброгації загальних норм про перехід прав кредитора / Я.В. Головачов // Часопис цивілістики. – 2015. – № 18. – С. 119-124.
7. Головачов Я. В. Підстави суброгації та реалізація суброгаційної вимоги / Я.В. Головачов // Часопис цивілістики. – 2016. – № 22. – С. 78-82.
8. Головачов Я. В. Мета застосування суброгації у страхових правовідносинах / Я. В. Головачов // Римське право і сучасність : матер. Міжнар. наук. конф. (28 травня 2011 р., м. Одеса). – Одеса : Фенікс, 2011. – С. 117-118.
9. Головачов Я.В. Функції суброгації у страхових правовідносинах / Я. В. Головачов // Матеріали науково-практичного круглого столу «Цивільно-правова відповідальність: теорія і практика застосування (Одеса, 7 жовтня 2013 р.). – Одеса : Фенікс, 2013. – С. 16-18.
10. Головачов Я. В. Сфера застосування суброгації у страхових правовідносинах / Я. В. Головачов // Римське право і сучасність : матеріали Міжнар. наук. конф. (Одеса, 6 червня 2014 р.). – Одеса : Фенікс, 2014. – С. 89-91.
11. Головачов Я. В. Реалізація страховиком права на суброгацію / Я.В. Головачов // Розвиток системи приватного права України та Польщі: матер. міжнар. круглого столу (м. Одеса, 15 жовтня, 2016 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є.О. Харитонова. – Одеса : Фенікс, 2016. – С. 38-41.

АНОТАЦІЯ

Головачов Я.В. Суброгація у страхових правовідносинах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2017.

Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем правового регулювання суброгації у страхових правовідносинах.

Розглянуто питання щодо витоків категорії «суброгація» у цивільному праві, а саме досліджено суброгацію у давньоримському приватному праві та розвиток доктрини про суброгацію у країнах загального та романо-германського права. Визначено поняття, ознаки суброгації у цивільному праві та її функції у страхових правовідносинах. Досліджено випадки переходу прав кредитора шляхом суброгації, які закріплені в цивільному законодавстві. Встановлено співвідношення суброгації із суміжними категоріями, особливої уваги приділено співвідношенню понять «суброгація» та «регрес» у страхових правовідносинах.

Встановлено особливості застосування механізму суброгації у страхових правовідносинах. Проаналізовано випадки застосування суброгації у страхових правовідносинах. Обґрунтовано підстави переходу прав кредитора шляхом суброгації та підстави реалізації суброгаційної вимоги. Досліджено порядок реалізації суброгаційної вимоги. Сформульовано науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення актів цивільного законодавства у сфері застосування суброгації.

Ключові слова: суброгація, страхування, страхові правовідносини, розмір суброгаційних вимог, заміна кредитора у зобов'язанні, перехід прав кредитора, відступлення права вимоги, цесія, право зворотної вимоги, регрес.

АННОТАЦИЯ

Головачов Я.В. Суброгация в страховых правоотношениях. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2017.

Диссертация содержит комплексный анализ теоретических и практических проблем, которые возникают в связи с переходом прав требования кредитора страховщику путем суброгации в страховых правоотношениях, а также перспектив совершенствования механизма такого перехода прав кредитора с целью совершенствования правового регулирования соответствующих гражданских отношений.

Рассмотрен вопрос относительно истоков категории «суброгация» в гражданском праве, а именно исследована возможность перехода прав кредитора в силу закона в древнеримском частном праве. Сделан вывод о том, что источники римского частного права предусматривают лишь на договорной замене кредитора в обязательстве, а механизм, похожий на суброгацию, существовал в залоговом праве. Исследовано развитие доктрины о суброгации в странах общего и романо-германского права. Институт суброгации был практически не известен праву Российской империи, а в страховых отношениях для покрытия убытков страховщика за счет виновного лица применялся, в ограниченном виде, институт регресса, так же и в украинском праве советского периода вместо суброгации в аналогичных случаях применялся механизм регресса.

Определены понятие и признаки суброгации в гражданском праве. Суброгация – это предусмотренный законом переход прав кредитора к третьему лицу (суброганту) в результате выполнения обязательства должника третьим лицом в пользу кредитора (суброгата) в рамках существующих обязательственных правоотношений в результате осуществленного платежа. Установлены виды суброгации: 1) суброгация прав кредитора к третьему лицу (ч. 3 ст. 528 ГК Украины); 2) суброгация прав кредитора к поручителю (ч. 2 ст. 556 ГК Украины); 3) суброгация прав кредитора к страховщику (ст. 993 ГК Украины); 4) иные случаи, установленные в законе, например, в соответствии со ст. 33 Закона Украины «О Фонде гарантирования вкладов физических лиц».

Исследованы случаи перехода прав кредитора путем суброгации, которые закреплены в гражданском законодательстве. Установлено соотношение суброгации со смежными категориями, особое внимание уделено соотношению понятий «суброгация» и «регресс» в страховых правоотношениях. Доказано, что замена кредитора в обязательстве в порядке суброгации происходит в момент выплаты страхового возмещения, а при регрессных правоотношениях в этот момент возникает только право регрессного требования, а не само обязательство (регредиент может и не воспользоваться своим правом, а потому регрессное обязательство может не возникнуть).

Проанализированы особенности применения механизма суброгации в страховых правоотношениях. Охарактеризованы случаи применения суброгации в страховых правоотношениях. Выделены основания перехода прав кредитора путем суброгации и основания реализации суброгационного требования. О наличии суброгации можно утверждать только в том случае, если вред причинен противоправными действиями лиц, влекущими гражданско-правовую, уголовную или административную ответственность. У страхователя право требования к лицу, ответственному за вред, может возникнуть только по двум основаниям (при наличии договора имущественного страхования): 1) при невыполнении или ненадлежащем выполнении контрагентом страхователя (выгодоприобретателя) условий заключенного со страхователем договора (возникает договорной вред); 2) в результате причинения третьим лицом вреда страхователю (выгодоприобретателю) (возникает недоговорной

вред, взыскиваемый по нормам гл. 82 ЦК Украины). Выделены предпосылки суброгации, а именно: 1) заключение договора страхования, в котором не предусмотрен запрет суброгации; 2) указание в законе о переходе прав кредитора к другому лицу (суброгацию);

Исследован порядок реализации суброгационного требования. Сформулированы научно обоснованные предложения по совершенствованию актов гражданского законодательства в сфере применения суброгации.

Ключевые слова: суброгация, страховые отношения, страхование, размер суброгационных требований, замена кредитора в обязательстве, переход прав кредитора, уступка права требования, цессия, право обратного требования, регресс.

SUMMARY

Golovachev Ya.V. Subrogation in insurance relationships. – Manuscript.

The thesis for the degree of the Candidate of Legal Sciences, specialty 12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure; Family Law; Private International Law. – National University “Odessa Law Academy”, Odessa, 2017.

The dissertation is the first special complex research in domestic science of civil law of theoretical and practical problems of legal regulation of subrogation in insurance legal relationships.

The question of origins of the category “subrogation” in civil law was researched, namely subrogation in ancient Roman private law and the development of the doctrine of subrogation in the countries of Common and Roman-Germanic law. The concept, features of subrogation in civil law and its functions in insurance relationships were defined. The cases of transmission of creditor’s rights through subrogation, which are enshrined in civil law, were researched. The correlation of subrogation with related categories was defined, special attention being paid to correlation of the concepts of “subrogation” and “regression” in insurance relationships.

The peculiarities of application of the mechanism of subrogation in insurance relationships were defined. The cases of application of subrogation in insurance relationships were analyzed. The grounds of transfer of the creditor’s rights through subrogation and the grounds of implementation of the subrogational claim were substantiated. The order of implementation of the subrogational claim was researched. Scientifically based proposals for the improvement of acts of civil legislation in the field of use of subrogation were formulated.

Key words: subrogation, insurance, insurance relationships, the size of subrogational claims, replacement of the creditor in an obligation, transfer of creditor’s rights, assignment of a claim, cession, recourse, regression.

Підписано до друку 3.04.2017 р. Формат 60х90/16.
Ум.-друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 1703-1а.

Видавник і виготовлювач ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25
Тел. (048) 7777-591.